

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LIPATTI, MADELEINE

In memoriam Dinu Lipatti : mărturii / Madeleine Lipatti ;

ed.: Matei Bănică ;

trad. textelor din lb. franceză de Ileana Littera,

trad. textelor din lb. germană de Adrian Pop,

trad. textelor din lb. engleză de Matei Bănică. - București : Grafoart, 2018

ISBN 978-606-747-073-4

I. Bănică, Matei (ed.) (trad.)

II. Littera, Ileana (trad.)

III. Pop, Adrian (trad.)

78
929

EDITURA MUZICALĂ GRAFOART
București, str. Brașov nr. 20

LIBRĂRIA MUZICALĂ *GEORGE ENESCU*
București, piața Sfinții Voievozi nr. 1

TEL. : 0747 236 278 (07-GRAFOART) ; 021 315 07 12
E-MAIL : GRAFOART1991@GMAIL.COM
COMENZI ON-LINE : www.LIBRARIAMUZICALA.ro

Madeleine Lipatti

In memoriam
DINU LIPATTI
Mărturii

Traducerea textelor din limba franceză de
Ileana Littera

Traducerea textelor din limba germană de
Adrian Pop

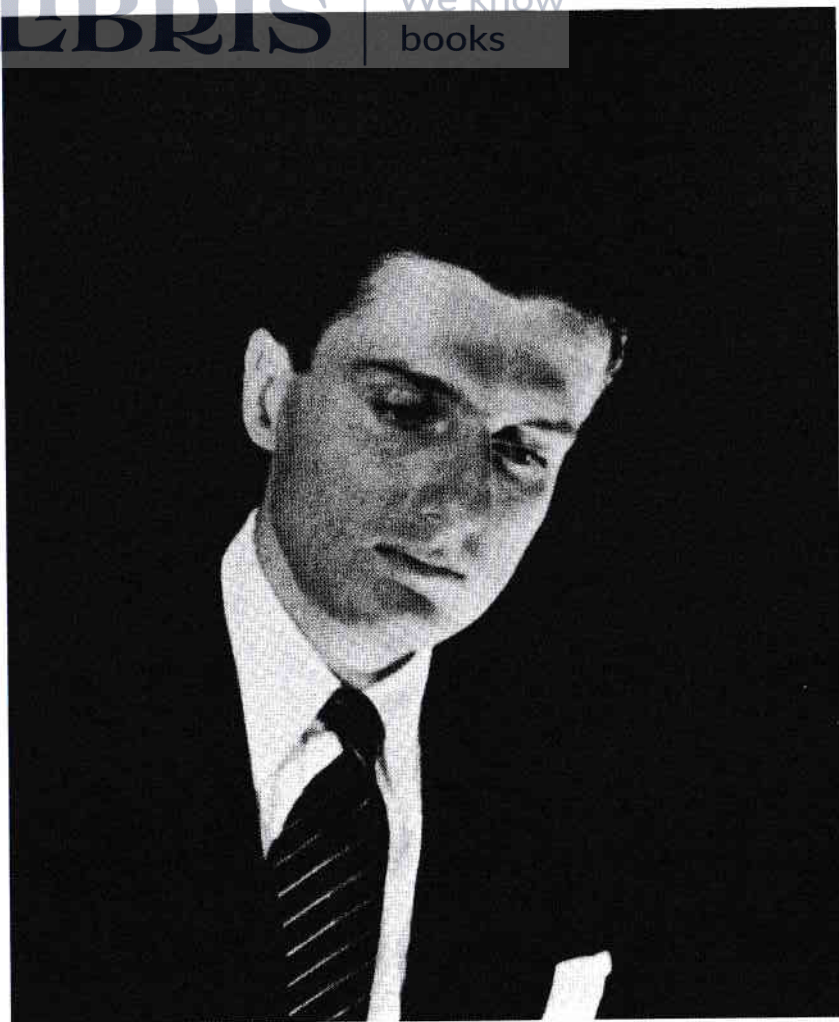
Traducerea textelor din limba engleză de
Matei Bănică

Editura Muzicală
GRAFOART

CUPRINS

DEDICAȚIE	7
AMINTIRI	17
MĂRTURII.....	44
Ernest Ansermet (1952).....	45
Wilhelm Backhaus (1952).....	49
Brigitte V. Barbey (1952).....	51
Nadia Boulanger (1952).....	53
Nadia Boulanger (1970).....	57
Carl J. Burckhardt (1952).....	59
Jacques Chapuis (1950).....	63
Jacques Chapuis (1970).....	67
Alfred Cortot (1952).....	73
Henri Dubois – Ferrière (1970).....	77
Paul Ducotterd (1952).....	81
George Enescu (1950).....	83
Edwin Fischer (1952).....	85
Pierre Fournier (1970).....	87
Henri Gagnebin (1952).....	89
Henri Gagnebin (1970).....	91
Bruno – Leonardo Gelber (1970).....	93
Maurice Gendron (1970).....	95
Arthur Honegger (1952).....	97

Antonio Janigro (1970).....	99
Herbert von Karajan (1952).....	101
Jacques Laval (1950).....	103
Jacques Laval (1970).....	105
Walter Legge (1952).....	107
Walter Legge (1970).....	111
Nikita Magaloff (1952).....	115
Nikita Magaloff (1970).....	117
Igor Markevitch (1950).....	119
Frank Martin (1952).....	121
Frank Martin (1970).....	125
Yehudi Menuhin (1970).....	127
R.-Aloys Mooser (1970).....	129
Alexis Roland-Manuel (1952).....	131
Paul Sacher (1952).....	133
Paul Sacher (1970).....	139
Hédy Salquin (1970).....	141
Béla Síki (1950).....	143
Béla Síki (1970).....	145
Robert Weisz (1970).....	147
O SCRISOARE.....	149
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	161

Dinu Lipatti

DEDICAȚIE

Cum să aleg, din comoara unde sunt adunate amintirile noastre, pe cele capabile să-l evoce cât mai exact pe Dinu Lipatti, omul sobru, de o profundă seriozitate, hărăzit de Dumnezeu unui destin deopotrivă fabulos și tragic ? În această carte, alții decât mine vor spune ce a însemnat el pentru Muzică, pentru toți cei ce l-au cunoscut și au avut prilejul de a-i fi aproape, dar și pentru atât de numeroșii săi ascultători.

Mi-am propus – sarcină ce mă mângâie și mă îndurează totodată – să le ofer celor ce îi păstrează neștirbită amintirea câteva crâmpie din copilăria lui, așa cum mi-a povestit-o el, dar și din viața noastră comună. Am preferat acest cuvânt pentru că, fiind din aceeași familie cu „comuniune”, se potrivește perfect anilor în timpul cărora niciun gest, niciun gând, nicio intenție a unuia dintre noi nu i-au rămas străine celuilalt. Comuniune în viața de zi cu zi, comuniune în meserie – căutarea Adevărului, probleme muzicale, probleme de pianistică –, întrepătrundere a două suflete unite de o dragoste atât de puternică, încât nici moartea nu a putut-o distruge.

Voi încerca să refac aici traseul unei vieți aflate sub semnul Frumuseții și al Suferinței. Știu că pentru asta ar fi nevoie de un alt condei decât al meu, din păcate atât de stângaci și, pe deasupra, devenit și mai nesigur ca de obicei în urma pierderii pe care am suferit-o. Mă sperie această misiune, dar dacă țin să o îndeplinesc e pentru că ea are în ochii mei gravitatea unei îndatoriri. Am adunat, timp de luni de zile, mărturiile din volumul de față, mărturiile ale prietenilor lui Dinu, ca să le închin memoriei lui, pentru a păstra vie amintirea acestei ființe într-adevăr excepționale.

Pe Dinu l-am văzut prima dată în 1922, la București, la o serbare de binefacere : un băiețel de cinci ani, într-un costum de catifea neagră, era așezat în fața unei pianine. Lângă băiat, aplecat către el, tatăl lui părea că-l îndeamnă să cânte. A urmat îndată o suită de mici piese inventate pe loc, care

au încântat nespuse auditoriul. Iar ca „onoratiu” copilul a primit în dar... un micuț foxterier. Cu care a și plecat, strângându-l la piept!

Se știe că Lipatti se familiarizase cu claviatura cu mult înainte să cunoască notele, și că o folosea pentru a „compune” tablouri ale vieții cotidiene. Într-adevăr, nu s-ar putea vorbi de improvizații deoarece, când tatăl lui, el însuși un remarcabil muzician, a chemat un copist și i-a cerut să scrie ceea ce cânta copilul, au văzut cu toții că Dinu repeta fără greș melodia, în cadența impusă de copist. Își alcătuisese chiar și un repertoriu. Înzestrat cu o imaginație extrem de vie, „traducea” în muzică atât o ceartă între părinții săi (bucata se termina cu violente lovituri de pumn în registrul grav al pianului, ceea ce voia să însemne că tatăl plecase trântind ușa...), cât și treburile bucătăresei sau fandoselile guvernantei! De-a lungul timpului, Lipatti, care își păstrase darul de a face „portrete” muzicale, s-a amuzat deseori creionând la pian diverse personaje și izbutind atât de bine asemănarea cu „sursele de inspirație”, încât modelul era recunoscut imediat.

La vârsta de opt ani, Lipatti a început să ia lecții de pian cu Mihail Jora, studiind totodată solfegiul și armonia. La unsprezece ani a continuat studiul pianului cu domnișoara Florica Musicescu, eminentă pedagogă, căreia i-a purtat o infinită recunoștință, susținând chiar că îi datorează cariera lui de pianist. Nici când Dinu începuse să urmeze cursurile Conservatorului din București, Florica Musicescu nu lăsa să treacă două zile fără să meargă acasă la familia Lipatti ca să lucreze cu cel pe care îl considera, încă de pe atunci, un miracol. Nu e, desigur, deloc greu de înțeles de ce urmărirea cu atâta interes progresele acestui copil extraordinar de dotat pentru muzică și în special pentru pian.

Într-adevăr, Lipatti era născut să fie pianist : având mâna foarte mare (cuprindea tot intervalul *do-sol* pe claviatură), extrem de suplă și cu degete extrem de agile, putea rezolva cele mai spinoase probleme pianistice. Cu toate astea, nu și-a folosit niciodată aceste avantaje naturale ca pretext pentru a exersa mai puțin. Dimpotrivă : la tehnica uluitoare pe care i-am admirat-o cu toții, Lipatti a ajuns lucrând neobosit, zi de zi, cu îndârjire, cu obstinație, până la epuizare. Și totuși, tot el era cel ce nu contenea să repete că tehnica trebuie să fie atât de desăvârșită, încât să treacă neobservată, iar pasajul cel mai dificil să pară floare la ureche...

La cincisprezece ani, Lipatti a absolvit Conservatorul din București cu diplomă de merit : ea răsplătea atât o perfectă stăpânire a meseriei, cât și o

muzicalitate ce lăsa să se întrevadă artistul fără egal ce avea să devină în curând.

Paralel cu studiile pianistice, Dinu lucra cu Mihail Jora compoziția, pentru care avea o adevărată pasiune ; rezultatele s-au văzut în 1933, când, la vârsta de șaisprezece ani, a primit „Premiul George Enescu pentru compoziție” cu suita sa simfonică *Șătrarii*. Enescu era, de altfel, și nașul lui Lipatti : îl botezase când copilul împlinise patru ani, așa cum ne-o arată o emoționantă fotografie.

În 1933, Lipatti a participat la „Concursul internațional de muzică de la Viena” – venise aici însoțit de mama sa și de domnișoara Musicescu –, unde un juriu compus din patruzeci de personalități ale lumii muzicale i-a acordat premiul al doilea. L-ar fi meritat, cu prisosință, pe primul, după părerea lui Alfred Cortot, dar juriul alesese un pianist ajuns la limita de vârstă, adică dublul vârstei lui Lipatti. Concursul fusese, după propria lui mărturisire, o probă dură : începuse cu două sute cincizeci de concurenți, dintre care rămăseseră, după șase etape eliminatorii, doar trei.

I s-au făcut atunci lui Lipatti numeroase propuneri de concerte, pe care însă mama sa le-a respins categoric, iar cei doi s-au întors în țară, la Fundățeanca. Fiindcă i-am pomenit numele, se cuvine să spun cât de atașat era Dinu de această moșie a familiei, situată la circa o sută de kilometri de București, într-o regiune de dealuri domoale, împădurite. Aici și-a petrecut toate vacanțele, în timpul cărora compunea, se bucura de contactul cu frumusețile naturii, stătea îndelung de vorbă cu țăranii din sat (a căror hrană frugală o adoptase), asta de obicei seara, în aerul înmiresmat de teiul de lângă casă. La Fundățeanca visam noi să ne stabilim definitiv ; Dinu pusese să se construiască aici un conac mare, în jurul căruia plantaserăm copaci.

Însă viitorul avea să ne spulbere curând visul...

În cursul anului 1934, Lipatti a plecat la Paris împreună cu mama și cu fratele său mai mic. A petrecut acolo cinci ani, studiind pianul cu Alfred Cortot, dirijatul cu Charles Münch, iar cu Nadia Boulanger compoziția și mai ales, cum îi plăcea lui să spună, „Muzica”. Muzica aceea cu majusculă. Întâlnirea cu cea pe care o numea „mama mea spirituală” a rămas cea mai prețioasă dintre toate amintirile lui și i-a înlesnit o serie de relații și de amiciții care i-au apropiat și mai mult pe cei doi. În ultimii ani ai vieții lui Dinu, Nadia Boulanger, profund afectată de boala acestuia, venea deseori să-l vadă și, timp de câteva zile, stăteau de vorbă despre toate cele, convorbiri învăluite de tandrețe, trădând o înțelegere reciprocă deplină și tulburătoare...

În 1939, Dinu s-a întors în România. Atunci s-a înfiripat și iubirea noastră, care avea să ne unească în curând : ore întregi petrecute zilnic cântând la pian, plimbări lungi, conversații, opinii împărtășite unul altuia, toate aceste lucruri în aparență atât de simple, de obișnuite, au stat la temelie unei legături afective puternice, izvorâte și dintr-o înțelegere reciprocă profundă.

După ce dăduse un recital la Paris înainte de întoarcerea în țară, Lipatti a susținut primul său recital în România la București, în toamna lui 1939. Evenimentul era așteptat cu nerăbdare de publicul meloman. Se știa de multă vreme că apăruse printre pianiști un copil cu totul excepțional, că făcuse studii încheiate cu rezultate strălucite, erau cunoscute prestațiile de la Conservator, fusese ascultat cântând, la doar paisprezece ani, concertele lui Grieg, *Concertul în mi bemol* de Liszt, iar auditoriul rămăsese de fiecare dată uluit și fermecat. Recitalul nu a dezmințit așteptările, a adus în fața publicului o prezență, o forță autentică, o manieră de a cânta care alia perfecțiunea tehnicii cu cele mai înalte idealuri ale muzicii.

Mai apoi, Lipatti a cântat de mai multe ori cu orchestră. La douăzeci și trei de ani, înscrisesse în repertoriul său, pe lângă concertele pomenite mai înainte, pe cel în *mi minor* de Chopin, cel în *la major* de Liszt, cele în *re minor* și *do major* de Mozart, cel în *re minor* de Bach, *Capriccio* de Stravinski, concertul în *mi bemol* pentru două pianе de Mozart (cântat la Paris cu buna sa prietenă Clara Haskil) și propria sa creație, *Concertino în stil clasic*. În afara concertelor, avea și cinci programe de recital. Cifra poate părea minimă celor ce nu știu ce imensă cantitate de muncă implică pregătirea fiecărei opere în parte. Un detaliu îi va lămuri : Lipatti introdusese în programul unuia dintre recitaluri studiul în terțe nr. 6 op. 23 de Chopin. Ca să ajungă la forma dorită, lucrase la el timp de șase luni, câte o oră pe zi... Rezultatul fusese pe măsura efortului depus, execuția părând să țină de miracol... O mână dreaptă înaripată, sub care clapele parcă scânteiau producând efecte scilpitoare, o mână stângă deopotrivă pasională și mângâietoare – două elemente diferite care se împleteau armonios, păstrându-și totodată caracterul propriu.

În perioada atât de dureroasă dintre 1939 și 1943, în afara concertelor cu orchestră și a recitalurilor, Lipatti a cântat, alături de George Enescu, o serie de sonate rămase de neuitat pentru cei ce avuseseră prilejul să le asculte. În acești ani a compus Lipatti primele sale *Melodii* pe versurile lui Verlaine, *Fantezia pentru pian și orgă*, *Sonatina* pentru mâna stângă, o *Fantezie* pentru pian (lucrare foarte importantă din care voia să facă o simfonie) și *Dansurile românești* pentru două pianе. Mai târziu, la sfatul lui Ernest Ansermet, un

prieten pe care îl respecta în mod deosebit, a dat o nouă versiune a *Dansurilor* acum pentru pian și orchestra mare, și i-a dedicat-o acestuia.

Problema creației muzicale, care era pentru mine, ca și pentru atâția alții, un mister, m-a făcut să-l întreb într-o zi pe Dinu ce anume îl îndeamnă să compună ; mi-a răspuns, foarte mirat de întrebarea mea ; mi-a răspuns foarte mirat de întrebarea mea : „Păi... e foarte simplu : privesc cerul pe care alunecă norii și, în mișcarea asta a lor, aud muzică”.

În 1943 am avut ocazia să ne ducem în Suedia pentru niște concerte, iar de acolo am plecat în Elveția. Lipatti cântase deja la Conservatorul din Geneva în 1935 ; în concertul de acum, prima parte era rezervată Cvartetului Manhattan ; în partea a doua, Dinu a cântat *Toccata în do major* de Bach-Busoni, interpretarea lui bucurându-se de elogiile entuziaste ale lui Frank Martin, pe atunci redactor muzical la Tribune de Genève. Lipatti a mai dat recitaluri la Berna, Geneva, Zürich, obținând de fiecare dată un succes răsunător.

Din nefericire, la o lună de la sosirea noastră aici au început să apară primele semne ale bolii de care a suferit ; ne-am prelungit șederea în Elveția, iar după câtăva vreme domnul Henri Gagnebin i-a propus să preia ca profesor clasa de virtuozi la Conservatorul genevez. Profund mișcat de încrederea care i se acordase în ciuda tinereții lui, Dinu a acceptat plin de recunoștință propunerea lui Gagnebin. Din cei șapte ani petrecuți în Elveția, cinci (1944-1949) i-a consacrat învățământului, înconjurat nu de elevi, ci de adevărați discipoli. Și pe bună dreptate, căci cunoștințele pe care le transmitea învățăceilor săi depășeau cu mult domeniul pianului. Extrem de exigent în privința respectării textului muzical, era înțelegător și atent în toate celelalte privințe : cunoștea posibilitățile fiecărui elev, încerca să-i corecteze deficiențele, să-l îndrume pe calea cea bună, potrivită aptitudinilor lui. Putea înțelege o slăbiciune, dar nu ierta niciodată trădarea crezului artistic. Orice eschivare, orice compromis erau condamnate necruțător. Pretindea sinceritate absolută, și orice tentativă de denaturare a adevărului îi stârnea furia...

În primăvara lui 1949 a fost nevoit să-și prezinte demisia ; i-a înmănat-o, cu adâncă tristețe, prietenului său Gagnebin, director al Conservatorului. Nu mai putea continua să predea, boala îl doborâse.

În intervalul 1943-1949, Lipatti a dat numeroase concerte, profitând de orice moment de acalmie pe care i-l îngăduia boala. Nu era oraș în Elveția care să nu-l invite, iar el era fericit văzându-se atât de iubit. Deseori, doctorii

lui, speriați de această frenetică activitate, îl sfătuiau să renunțe măcar la concertele din orașele mici, dar Lipatti le replica : „Nu pot refuza să mă duc acolo unde muzica e așteptată din adâncul inimii...”. Niciodată nu a ezitat să facă o călătorie oricât de lungă, să accepte chiar și cele mai modeste onorarii numai și numai pentru a le aduce celor ce îl chemau mesajul său de speranță și de încredere.

Calmul lui proverbial, siguranța care se degaja din execuțiile lui erau obținute cu prețul unui imens efort ; fiecare concert însemna o veritabilă încercare, un examen dificil ; apropierea concertului îl îmbolnăvea de neliniște, responsabilitatea pe care și-o asuma interpretând mai ales operele maestrilor apăsa greu pe umerii lui, astfel că fiecare apariție în public devenea o adevărată tortură. Dar această tortură dispărea în clipa în care intra în scenă ; cu un aer hotărât se îndrepta cu pași mari către pian, se înclina solemn în fața publicului, apoi, după ce trăgea adânc aer în piept, după ce „simțea” ritmul pe care și-l dorise pentru bucata pe care urma să o cânte, ataca piesa cu o seninătate deopotrivă tulburătoare și liniștitoare.

Concertele lui Lipatti sunt prea multe la număr pentru a putea ca în doar câteva rânduri să vorbim despre ele așa cum ar merita-o. Știm cât de conștiincios le pregătea, câtă atenție acorda acompaniamentelor orchestrei, căci cunoștea perfect discursul fiecărui instrument și nu cânta niciodată ca un „solist” ce disprețuiește ansamblul : un concert era întotdeauna o înțelegere, o fuziune între vocile orchestrei și pian. Îmi amintesc de entuziasmul bunului său prieten Paul Sacher când au cântat, pentru prima oară împreună, *Concertul în re major* de Haydn ; amândoi urmăreau un ideal aflat la mare înălțime, erau făcuți să se înțeleagă de minune, atât în viață, cât și în muzică. Lipatti prețuia nespus frumoasa prietenie care ne lega de Paul și de Maja Sacher.

Aceleiași conștiinciozități și aceleiași abordări responsabile li se datorează și prima audiție la Geneva a *Concertului nr. 3* de Bartók, cu Dinu la pian și cu Ernest Ansermet la pupitru. Dinu nu ascultase niciodată concertul lui Bartók, orchestra nu citise niciodată știmatele, dar execuția a fost... perfectă. Unde mai pui că audiția urma să aibă loc seara, iar la prânz nu sosise încă materialul necesar orchestrei... Ansermet era destul de îngrijorat, dar știa că, fiind vorba de Lipatti, nu avea de ce să se teamă !

În ciuda asalturilor tot mai dese ale bolii, Lipatti continua să facă planuri pe termen lung ; această uimitoare vitalitate nu l-a părăsit nicicând. În mai multe rânduri și-a dat obolul sprijinind unele opere de binefacere.

Generozitatea lui firească era bine-cunoscută ; ar fi vrut să fie mai bogat ca să poată cânta doar pentru a-i ajuta pe cei sărmani ; cum nu avea, însă, situația materială pe care și-o dorea, se cheltuia pe sine însuși, dăruind, fără să le drămuiească, avuțiile inimii și ale minții sale.

După război, Lipatti a dat numeroase concerte în străinătate, la Paris, în Belgia, Olanda, Anglia, Italia (admira nespus teatrul Scala, unde a dat un splendid recital). În 1946 a făcut primele lui înregistrări la Londra, pentru Casa de discuri Columbia ; acesta a fost începutul unei admirabile colaborări între el și Walter Legge, directorul muzical Columbiei ; înțelegere totală – căci amândoi urmăreau perfecțiunea – și o răbdare îngerească de ambele părți – căci numai așa o puteau atinge. Pe Dinu îl bucurau înregistrările, le prefera concertelor fiindcă, zicea el, „aici poți să reieși ceea ce n-a ieșit bine”...

De mai multe ori, Lipatti a fost invitat să cânte în cadrul Festivalurilor de la Lucerna ; aici a dat el ultimul lui concert în Elveția, în august 1950. Iar ultimul său recital, cel de la Besançon, din 16 septembrie 1950, este o amintire prea sfâșietoare ca să mă încumet s-o evoc. Asociațiile simfonice de pretutindeni îl solicitau : în Statele Unite, în America de Sud, în Australia, în Europa. Dar, oricât de fericit l-ar fi făcut interesul pe care i-l arăta întreaga lume, nu cred că acesta l-a emoționat mai profund decât gestul simplu, umil, al unui tânăr necunoscut care a venit pe jos de la Paris ca să-l vadă...

La foarte multe angajamente a fost nevoit să renunțe din pricina câte unei crize neprevăzute. După o lungă perioadă în care nu dăduse niciun concert, a susținut un recital la Berna, în decembrie 1949, în fața unui public entuziasmat atât de revederea unui artist îndrăgit, cât și de calitatea mesajului pe care îl primea.

Lipatti ținea în mod deosebit la Berna, iubea farmecul special al acestui oraș unde venea întotdeauna cu plăcere. Sentimentele lui față de Elveția erau știute : admira ordinea de aici, cinstea, simțul răspunderii și conștiința trează a acestei țări. Îi plăceau peisajele ei, cerul cu tonurile lui calde, astfel încât de câte ori ne întorceam în Elveția era o încântare să regăsim toate aceste lucruri de care se atașase atât de mult. Într-adevăr, firea lui atât de corectă, de disciplinată, de ordonată, simțul datoriei atât de viu la el, dragostea lui pentru perfecțiune erau aici la ele acasă. În plus, îl auzeam deseori spunând : „Aici se poate lucra”.

Da, viața lui era în întregime axată pe cuvântul MUNCĂ. Nu lăsa niciodată nimic la voia întâmplării și tocmai de aceea izbutise să atingă cotele cele mai înalte în împrejurările cele mai tragice. Respectarea cu sfințenie a

cuvântului dat îl făcea să-și treacă pe pianul dor suferințele și să-și onoreze promisiunile cu prețul unei încordări supranomenești a voinței... Dar cine ar fi bănuit asta auzindu-l cântând? Totul era calculat la milimetru, perfect orânduit, fără nicio fisură, cercul se închidea parcă trasat cu compasul. Cea mai mare grijă a lui Lipatti a fost întotdeauna aceea de a nu trăda muzica pe care o slujea. Cu o scrupulozitate de fiecare clipă, el controla, corecta, relua o interpretare de care nu fusese absolut sigur. Puține au fost serile în care să se declare mulțumit la ieșirea de la un concert. Voia mereu mai mult, mai bine, spera să se poată autodepăși. Cu toate nenumăratele dovezi de admirație și cu toate aprecierile entuziaste pe care le primea, continua să rămână același om modest care fusese dintotdeauna. Căci, deși își cunoștea valoarea, prețuia prea mult muzica pentru a nu se înclina umil în fața ei. „Muzica e un lucru nespus de serios...”, repeta el mereu, și le-o spunea atât elevilor săi, cât și sie însuși.

Generozitatea lui îngăduitoare îl împiedica să judece tranșant interpretarea altcuiva; nu critica și nu condamna niciodată pe nimeni, încerca doar să înțeleagă și să scuze. Dar această permanentă preocupare pentru păstrarea măsurii și pentru o indulgență plină de înțelegere nu-l împiedica să-și formuleze opiniile cu o luciditate fără cusur.

În Elveția, Lipatti și-a făcut prieteni minunați, atât printre confrății muzicieni, cât și printre cei pe care i-a atras calitatea lui umană cu totul excepțională. Sunt prietenii care, în timpul lungului său calvar, l-au înconjurat cu vigilența și generoasa lor afecțiune; datorită lor, datorită devotamentului neobosit al medicilor săi, am putut încerca imposibilul: să nu-l lăsăm să plece dintre noi pe cel de a cărui prezență nu ne puteam lipsi. Nimeni nu și-a cruțat eforturile, nicio cercetare în domeniul tratării acestei boli nu a fost neglijată, toate remediile au fost încercate, s-a apelat la toate cuceririle științei moderne. Lipatti lupta împreună cu noi, accepta, surâzând blând, orice tratament, fie el extrem de dureros. Își păstrase nealterată voința de a trăi și cu doar cinci zile înainte de moarte, într-o clipă de slăbiciune, mi-a spus plângând: „Cred că te părăsesc...”. De obicei, în cursul acestor luni de suferință, încercam să-i alung tristețea și asta am făcut și atunci. Și tot ca de obicei, și-a regăsit imediat curajul și... am vorbit despre altceva.

În septembrie 1950, Lipatti și-a revăzut mama după o despărțire de șapte ani, însă cât de puțin timp avea să mai fie ea împreună cu cel pe care urma să-l piardă după ce de-abia îl regăsise...

După luni de dureroasă tăcere (pianul amuțise), în iunie 1950 a început

o perioadă miraculoasă. Căci cum să numesc altfel această bruscă revenire a sănătății, această întoarcere la viață? Fiindcă suntem oameni, ne explicăm miracolul prin efectul unui medicament. Pentru mine, medicamentul nu a fost decât un pretext menit să satisfacă dorința noastră de a „înțelege”. Adevărul e altul, el ține de o ordine superioară pe care nu avem cum să „înțelegem”. Era scris ca Lipatti să poată să mai cânte la pian, să înregistreze discuri, să se bucure din nou de soare, de natură, să se vadă cu prietenii, să le dăruiască prin muzică sufletul lui, o parte din bucuria lui, să le dea speranță...

Îi revenise pofta de viață; deși era grav bolnav, l-am transportat într-o casă pusă la dispoziție de niște prieteni, în Chêne-Bourg. Îi plăceau mult grădina lăsată în părăsire, terasa însorită, arborii bătrâni, pășărelele. Casa era mare: în salon se aflau două pianе, ambele oferite de prieteni dornici să-l bucure dăruindu-i instrumente demne de el. Unul dintre ele, ultimul adus, este un admirabil Steinway pe care Lipatti și-a înregistrat testamentul muzical. Era fericit la culme ori de câte ori îl atingea, cu atâta grijă, cu atâta respect, cu atâta dragoste... Binecuvântați fie cei care i-au făcut această ultimă bucurie...

În 20 noiembrie, cu douăsprezece zile înainte să închidă ochii, deși era extrem de slăbit – boala revenise cu o violență ce avea să-i fie fatală – a găsit totuși puterea de a coborî singur și de a se furișa în salon ca să-și ia rămas-bun de la pianul lui... Am rămas incremenită auzind cum se înalță, aidoma unei flăcări, acordurile *Preludiului nr. 1* de Chopin; am coborât, mai bine zis m-am năpustit pe scări și, copleșită de emoție, i-am cerut să-mi cânte ceva de Bach... Partea lentă din *Pastorala*, pe care o trascriesese în septembrie, e prima care i-a venit sub degete... sau mai degrabă pe care a ales-o ca să-mi spună adio...

Ziua de 2 decembrie a început cu o dimineață liniștită; Dinu a suportat transfuzia cu obișnuita lui blândă seninătate. Înainte ca doctorul Dubois-Ferrière să plece, i-a dăruit discurile cu *Partita* lui Bach, proaspăt apărute, și l-a îmbrățișat.

Instalat în fotoliul lui, a luat masa, în timp ce radioul (deschis atunci în mod excepțional) difuza un *Cvartet* de Beethoven. „Ce muzică extraordinară, am exclamat eu, ai zice că lumea întreagă e în aceste pagini”. Mi-a răspuns: „Da, dar ca să scrii o asemenea muzică trebuie să fii un instrument al lui Dumnezeu”. Răscolită de drama pe care o trăiam noi, am continuat: „Bine, dar de ce trebuie să suferim atâta pe lumea asta?”. „Păi... dacă suferim aici, pe pământ, e pentru ca să ne pregătim o viață mai bună...”.